

Oikeaa ja väärää sivistystä

Aikuiskasvatuksen tutkijatapaaminen 2016, Jyväskylä
18.-19.2.2016

Anja Heikkinen (anja.heikkinen@uta.fi)

Jenni Pätäri (jenni.patari@uta.fi)

www.vapausjavastuu.fi

www.equjust.wordpress.fi

Sisältö

1. Tieteenhistorian näkökulma. Taustana kansansivistysopin opinnäyteaineisto
 - Kansansivistysopin tieteenhistorian genealoginen analyysi. Vastaesitys historian tutkimukselle, joka konstruoi menneyttä lineaarisena kehityskulkuna ja ”täyttymisen” saavuttamisena. Huomio variaatioon.
 - ”*Oikein sivistynyt kansa*” kansansivistysopin opinnäytteissä 1930-40-luvuilla. Miten sitä tuotetaan aineistossa? Mitä rajataan ulos?
2. Työväen sivistysliikkeen ja talonpoikaisen sivistysliikkeen näkökulmat. Taustana on 1900-luvulta 1950-luvulle ulottuva dokumentti- ja lehtiaineistojen sekä tutkimuskirjallisuuden luenta.

1 Tieteenhistorian näkökulma

1.1 Käänteitä vapaan kansansivistystyön tieteellistymisen aikajanelta

- Aikuiskasvatus viittasi **1960-luvulle** asti pääasiassa vapaaseen (kansan)sivistystyöhön (YKK).
- **1928** opettajantutkinto kansansivistystyötä varten → **1930** kansansivistystutkinto.
- Zachris Castrén: I kansansivistysopin tuntiopettaja (**1928-1937**)
- I (pohjoismainen) professuuri **1946** (Harva)
- I väitös **1955** (Huuhka)
- Muutto Helsingistä Tampereelle **1960** (Tampereen yliopiston alku).
- **1966** tieteenala aikuiskasvatustieteeksi.
- **1980-luvulla** aikuiskasvatustieteen laajeneminen.

Yhteiskunnallinen konteksti kansansivistysopin alkuvaiheessa 1930-40-luvuilla

- Nuori valtio ja kahtiajakautunut kansa
- Pulavuodet 1929-1933, talvi- ja jatkosota

Vapaan kansansivistystyön kehitys 1930-40-luvuilla

- Kansansivistyspolitiikan, hallinnon ja valtionapulainsäädännön kehittäminen 1920-luvulta lähtien (sotaan asti).
 - Castrénin mietintö 1929: kansansivistys- ja aikuiskasvatuspolitiikan perustanlaskija; ylhäältä- ja sisältäpäin nousevien merkitystenantojen yhdistyminen.
- Oppilaitosten määrän nousu 1920-luvun lopulta lähtien (sotaan asti).

1.2 "Oikein sivistynyt kansa" aineistonäytteiden valossa

Kansa sivistämisen tarpeessa

- Viittaaminen tiettyyn väestönosaan: maaseudun talonpoikaisväestö, "poliittinen" työväenliike.
- Konsensushenki ja kansan yhtenäistäminen. Toiset tasa-arvoisempia kuin toiset.
- Implisiittinen kansan kahtiajako, pettymys "kansaan"?

Kansainväliset vaikutteet suomalaisen kansan sivistämiseksi

- Sivistyksen malli Tanskasta, Englannista, Euroopan "kulttuurillisesti johtavista maista"... Rinnastaminen Suomeen problematisoimatta maiden sosiaalisia, kulttuurisia tai poliittisia eroja.
- Kansan lisäksi nuoren kansallisvaltion barbariasta pois saattaminen.

- **Kansallisvaltiollinen** projekti, **ylhäältäpäin** ja **korkeakulttuurista** asettaminen, **ylevöittävä** lähtökohdat.

- **Valistusoptimismi** ja valistuseetos. Vrt. **Kantasalmi & Hake 1997**: ulottavat toiminnan sisällöllisenä kuvaajana kansanvalistuksen projektin II maailmansotaan asti eikä esim. Wuorenrinteen (1942) tavoin sisällissotaan (vallinneen ideologisen diskurssin ja kasvatuksellisten käytäntöjen jatkuvuus II MS asti).

- **Castrénin vaikutus** tuntiopettajana (1928-37) työstyössä olevaan tieteenalaan.

1.3 Caset

Heikki Hosia 1933. Kansanopistojen historianopetuksesta

Pääaineisto: opistojen vuosikertomukset. Lähteet: erit. tanskalaiset Grundtvig, K.Kold (Röddingin opiston johtaja), C.P.O. Christiansen (Askovin opiston historianopettaja)

Esim. Christiansen ja historianopetuksen merkitys:

- *täytyy tuntea eri kansojen kehitys, erikoisluonne, suuret ajat jne., jotta paremmin ymmärretään niitä **pimeitä voimia, jotka kätkevät taakseen tapahtumat** ja sitä paremmin voidaan auttaa oikeaan suuntaan.*

Opiston sivistystehtävä:

- *oppilaan kehittäminen **siveellisesti lujaksi, monipuoliseksi persoonallisuudeksi, joka avartuneen näköpiirinsä avulla voi entistä paremmin täyttää tehtävänsä sekä ammattialansa edustajana että yhteiskunnan jäsenenä.***
- *opistojen kautta kasvaisi **sivistynyt talonpoikaissäätty, joka pitäisi talonpoikaista asemaansa kunniana** ja siitä löytäisi kylliksi sekä mielen tyydytystä että ylevää elämänvaikutusta. ...että näistä tulisi entistä **työteliäämpiä turpeenpuskijoita.***
- *[kansan keskuudessa] **kansanvaltaisen valtiojärjestyksen syvempi arvioiminen on vielä varsin heikkoa.***

1.3 Vilho Malkki 1941. Kirjeellinen opetus Suomessa

Kansainvälistä vertailua - jälkeenjäänyt Suomi:

- *maamme seuraa kulttuurin yleisiäkin valtavirtauksia **hitaammin kuin toiset kehittyneemmät ja lähempänä kulttuurikeskuksia sijaitsevat maat.** Uudet aatteet, sivistykselliset virtaukset ja henkisen kehityksen suunnat tulevat maassamme usein **vasta myöhään tunnetuksi ja alkavat saada jalansijaa vasta sitten, kun kehittyneemmät maat ovat ne jo täysin omaksuneet.***

Tarve ja sivistystehtävä:

- ***Yhteiskunnallisen edun kannalta on aivan välttämätöntä, että (...) maalaiseläjään suurta enemmistöä, pikkuviljelijöitä ja pienempiä talonmestajia ei suljeta kokonaan siitä mahdollisuudesta, että heistäkin ne, joille on runsaampia hengenlahjoja suotu, voisivat suorittaa ainakin keskikoulun kurssin ja mikä tässä on tärkeintä, suorittaa ne **kotona työnsä lomassa,** kymmenien peninkulmain päässä lähimmästä kaupungista tai yhteiskouluista.***
- ***poliittiset syyt** vaikeuttivat tavallisten koulujen perustamista.*

1.3 Arvo Okkeri 1941. Aikuiskasvatus ja kansanvalta

- Lähteet erit. Englanti ja *Final Report*; "Euroopan kultturellisesti johtavat maat"; yhteisyys; neutraalius; tieteellinen tieto; aikuiskasvatus.
- **Tarve:** Aikuiskasvatus (vapaa kansansivistystyö) **kansanvallan menestymisen ehto** ja keskeinen keino, joka **tekee ihmisestä hyvän kansalaisen**: *näyttämällä asiat laajemmissa yhteyksissä se opettaa antamaan arvoa toistenkin ryhmien pyrkimyksille sekä ymmärtämään, että nämä monet pyrkimykset vasta tietyn kokonaisuuden osina saavat täyden arvonsa ja merkityksensä.*
- **Aikuisethan muodostavat valtion toimivan aineksen ja politiikan tavoitteiden ollessa epävarmoina aikoina tavallista lyhytjännitteisempiä, on valtioelämässä ensiarvoista, millaiset tämän toimivan aineksen katsomukset ja mielipiteet kulloinkin ovat.** *Jos niissä ei ole riittävästi lojaalisuutta vallassa olevaa järjestelmää kohtaan ja jos ne ovat häilyviä ja muuttuvia, on politiikan suunnitelmallinen johto vaikeaa. Silloinkin voivat kansalaisten harkitsemattomat otteet muodostua helposti kohtalokkaiksi niin voimassaolevalle järjestelmälle kuin koko yhteiskunnalle.*
 - Tähdentää aikuiskasvatuksen kasvatuksellista asemaa kaiken "poliittisen" tehtävän vastakohtana.

2 Oikeaa ja väärää sivistystä: sivistyksen ja sivistystyön tieteellistämisen ohjelma

- KVS ja osakunnat → "kansallinen herätystyö"; suullinen ja kirjallinen vaikuttaminen.
- Vanha ja radikaali työväenliike → agitaatio- ja propagandatyö; puhuja- ja kirjoittajakoulutus.
- Talonpoikainen – kansainen – sivistysliike "kansasta" lähtöisin olevan "puhtaan" ja holistisen kansansivistyksen edustajana (eliittiin kohdistuva kritiikki ja odotus lähentymisestä, syviin riveihin ja kerroksiin/roskaväkeen kohdistuva epäluulo ja syyllisyys)
- Työväen sivistysliike "työväen asian" kansallisvaltiolliseen, demokraattiseen ratkaisuun vievän tieteenomaisen sivistyksen edustajana (vanhan (porvarillisen) sivistyksen parhaat perinteet, demokraattiset tavat, erottuminen epäkansallisesta kumouksellisesta työväestä)
- Z. Castrén (→ Harva): totuuden ja kulttuuriarvojen etsintä (ilman ennakkokantaa – tieteen tulokset ja tieteellinen työ), opetuksen ja opiskelun vapaus ja asiallisuus; valtiollisena kriteerinä kasvatusopilliset vaatimukset
- T. I. Wuorenrinne: kansankasvatus (uskonnollisuus), kansanvalistus (tunnustuksellisuus, tunneperäisyys), kansansivistys (tieteellisyys, asiallisuus).
- Paradoksi: sivistyskäsitteen ja –työn poliittis-taloudellisen yhteyden pedagogisointi ← → työn aatteellisen ja yhteiskunnallisen merkityksen tosiasiallinen eroosio – ammatillis-käytännöllisten ja harrasteopintojen epäpuhtaus → sivistystyön kentän sisäinen kamppailu oikeasta ja väärästä sivistyksestä ja sivistystyöstä ("Kumpi ja kumpi tappelivat, kumpi voitti?"): tieteellistämiseen nojaava puolueettomuus ja edistys

2.1 Talonpoikainen sivistysliike: kansanopistot...

- **Kansaisen kasvatuksen** ei pitänyt nojautua korkeakulttuuriseen, kirjalliseen perinteeseen vaan itsekasvatukselliseen prosessiin, jossa osallistujat puhe- ja keskusteluin, lauluin tulevat tietoisiksi elämänmuutonsa kantaman ajattelun, tunteiden, ihanteiden perinteestä. Grundtvigin kansaisen sivistyksen visiosta toteutui saksalaiselle oppikoululle tarkoitettu vaihtoehto eli kansanopisto. Vaikka Grundtvig piti luterilaisuutta sen kansanomaisessa, herännäisessä muodossa yhteensopivana pohjoismaiseen kansaiseen perintöön, hän kielsi niin uskonnon kuin tutkintoihin tähtäävän opetuksen, sillä se oli vastoin opiskelijoiden ja opettajien omaehtoista ja vastavuoroisuuteen nojaavaa valistumisen periaatetta. Suomalaiset poikkesivat grundtvigilaisesta esikuvasta: käsityö ja käytännön työt olivat opintojen keskiössä ja uskonto kuului oppiaineisiin.
- Itsenäisestä, kansanomaiseen kristillisyyteen perustuvasta talonpoikaisuudesta tuli opistoissa vallitseva aate. Se kiteytyi maahenkisyyteen, jossa ”maa” oli taloudellisen, poliittisen ja siveellisen itsenäisyyden ja edistymisen ehto. Opistoaatteessa käytännölliset aineet olivat ”henkisen sivistyksen ja vireyden edistämisen välikappaleita”. (Halme 2003, 128.)
- Talonpoikaiseen elämänmuotoon palaamisen veroisena vaihtoehtona oli kansansivistyksen palvelukseen astuminen.

- **Talonpoikainen sivistys** (kansanopisto) aikuisten kansalaiskasvatuksen jatkajana.
- *Mutta kehittyneempikin nuorukaisikä vaatii opinahjonsa, jossa kansalaismieli ja kansalaiskunto pääsee itsenäisemmin ja perusteellisemmin varttumaan. Nämä ahjot ovat meillä jo valmiit – nuo meille rakkain käyneet kansanopistomme. Näistä ahjoista tulee lähteä niiden miesten ja naisten, jotka kansan syvien rivien lähimpinä luottamusmiehinä sitä johtavat taloudellisissa yrityksissä, kunnallisessa ja valtiollisessa elämässä ja ylipäänsä sen sekä aineellisessa että henkisessä työssä. Niiden on luotava se virkavallasta riippumaton, sivistynyt sääty, joka on kaikissa koettelemuksissa oleva kansan lähin tuki ja turva. Nämä ”kansan yliopistot” ansaitsevat siis mitä hellintä huolenpitoa...*
- *On aika, että ne nyt saavat Suomen kansanopetuslaitosten sarjassa oikean paikkansa, joka ei saata olla mikään muu kuin varsinaisen kansanopetuksen korkein aste, johon kansakoulu ja jatko-opetus johtavat ja joka tämän opetuksen päättää.* (Johnsson 1906, 121-122)

2.2 Talonpoikainen sivistysliike: seurat ja seurantalot...

Juho Hietanen haaveili 1880-luvun vaihteessa suomalaisen vapautumisesta vieraasta kansallisuudesta: *Kuka muu köyhässä maassamme olisi sotien raskauttamana, puutetta ja nälkää kärsien, voinut kansallisuutemme elon ehtoja edustaa?... Esi-isämme ovat valvoneet meidän etuamme uhraten henkensä ja tavaransa kansallisuutemme eduksi...*

Kaikenlaisissa raaissa tavoissa tuhlataan aikaansa ja varojaan, mutta koetapa heitä (nuorisoa – AH) kehoittaa harrastamaan jotain jalostavaa tiedettä ja pyrintöjä, silloin heiltä puuttuu aikaa ja rahaa... Emme kuitenkaan millään muotoa voi uskoa, ettei Suomen nuorisovoisi miehen (sic!) tavoin luopua kansallemme vahingollisista tavoista ja kunnioittaen esi-isämme, pyrkiä sille kannalle, että heistäkin kerran olisi maallemme kunniaa...

Hupaista olisi nähdä ja kuulla nuorison osaavan laulaa kansallislauluja, nähdä heidän panevan toimeen siveellisiä huvituksia, harrastavan tieteitä ja kirjallisuutta ja innolla isänmaan rakkaudesta kansallisuutemme eduksi toimivan... Nuorisoyhdistyksen kuuluvan tulee taistella juoppoutta, haureutta, ylellistä kahvinjuontia, tupakanpoltoa ja sopimatonta sukuyhpeilyä vastaan... Kansan tavat ovat juuri kansan kallein ja pysyväisin omaisuus, jos ne nim. ovat siveelliset, yksinkertaiset ja jalot. (Rauhala 1928, 239-241)

2.3 Talonpoikaisen sivistysliikkeen ammatillinen pohjavire

- Kansanopisto- ja nuorisoseuraliikkeen johtajat olivat myös osuustoimintaliikkeen ja maataloudellisten seurojen aktiiveja. Osuustoimintaliike organisoitui kansanvalistuksen tapaan piirijärjestöiksi, kiertäviksi neuvojiksi ja ”agitaattoreiksi”, kuten elinkeino- ja terveysneuvontakin.
- Kansaisuuden tuli koskea väestön pientilallista ja palkkatyöläisenemmistöä, joten kilpailu sosialististen aatteiden kanssa voimistui.
- Pellervo-seuran aktiivi Eemil Hynninen arvosteli sivistyneistön ja jopa porvarillisten kansantaloustieteilijöiden lumoutumista teollisuustyöväen olojen tutkimiseen, mitä hän piti työväenliikkeen paisumisen taustana.
- *tämä maaperä ravitsi voimakkaampaa kansallistuntoa kuin mikään kirjallisuus, tiede tai taide* (Hynninen 1924).

2.4 Talonpoikaisen sivistyksen kriisi: kansansivistyksen puhtaus?

- Samastuminen työväenliikkeen pyrkimyksiin katosi sen radikalisoituessa.
- Oppilas Vilho Pyrhönen Keski-Savon opistosta kertoo: *Heti kun juna saapui asemalle, hyppäsi sieltä joukko reippaita nuorukaisia täysissä sotavarusteissa, he tervehtivät iloisesti meikkäläisten joukkoa ja sanoivat nyt lähtevänsä Mikkeliä punikeilta valloittamaan. 'Eläköön! Eläköön Suomi' huutojen kaikuessa lähti juna hiljaa vierimään Mikkeliä kohti, vieden mukanaan suurimman osan Toivonmäen pojistakin valmistautumaan sotilaaksi Suomen vapaustaistelua varten.* (Myyryläinen 2002.)
- Liikkeen johdossa nuorisoseurojen ja kansanopistojen kasvatuksellista merkitystä korostettiin niiden jäsenten ja oppilaiden uhrautuvalla toiminnalla vapaussodassa. *Kodin ja isänmaan puolesta verileikkiin käytiin, ja tapa, jolla se suoritettiin, osoitti nuorten ihmisten saaneen oikean kasvatuksen elämän vaativimpia koetuksia varten* (Liakka 1930).
- Kansanopisto- ja nuorisoseurojen saama lähentymällä suojeluskunta- ja Lotta-liikettä 1920–30-luvuilla. Niissä aiemmat yhteisöllisyyden, itsenäisyyden ja maahenkisyyden kokonaisvaltaiset ja molemmille sukupuolille yhteiset ideaalit pelkistyivät sotilaallisiin kodin, uskonnon ja isänmaan ihanteisiin, jotka korostivat soturi-miesten ja äiti-naisten kutsumusten eriytymistä.
- Kouluhallitus ja kansanopistoliikkeen johto 1920-30-luvulla kriittisiä opistojen äärioikeistolaistumiselle.

2.4 Talonpoikaisen sivistysliikkeen kriisi: kansainen sivistys altavastajana?

- Työväen sivistysliikkeen kritiikkiin viihteellisyydestä ja asenteellisyydestä vastattiin: *On liiaksi luotettu sanan voimaan. On uskottu, että maailmaa voidaan puhumalla parantaa* (Liakka 1930, 25).
- Nuorisoseuroissa opintokerhotyötä oli kuitenkin kehitelty ensimmäisenä ja oppia otettu ruotsalaisesta opintokerholiikkeestä. Talonpoikaisessa sivistyskäsityksessä korostuivat tietojen lisäksi tunteet ja tahto ja omakohtaisen yhteiskunnallisen katsomuksen syntyminen. Tiedollisten tavoitteiden liioittelu saattoi johtaa epäaitoon opiskeluun, mistä esimerkkinä oli rajaseudun kerholaisten valitus käytetystä opintoaineistosta: *elkää tehkö viidettä osaa Isänmaan kirjaan* (emt., 28).
- T.I. Wuorenrinne piti kansanvalistusta – myös raittius- ja osuustoimintaliikkeen ja vanhojen puolueiden - uskonnollishenkisen kasvatuksen tunnustuksellisenä jatkeena: *vissien valtiollisten tunnustähtien noudattaminen... oli herättävää laatua, se oli joukkojen kiihoitusta eri taistelulippujen juurelle* (Wuorenrinne 1927).
Yhdyskansa kansanvalistus, käsite, johon sekoittuu aimo annos makeaa, haihattelevaa ins Blaue hinein pyrkimystä... jonka merkillisenä ilmennyksenä meillä on itse kansanvalistajakin! (Wuorenrinne 1949).
Nykyisyys vaatii...sekä näennäisestä että näkyvästä tunnustuksellisuudesta vapaata, tieteellisperäistä kansansivistystyötä (1927). Kansansivistys sana edellytti vakavaa asiallisuutta, tieteellisten menettelytapojen ja omakohtaisen harkinnan omaksumista.

3 Johtopäätöksiä ”oikeasta sivistyksestä”

- Hegemoninen kansallisvaltiollinen sivistysprojekti – syrjään jääneet ja torjutut projektit. Ylhäältäpäin asetettu ja konsensushenkinen.
 - ”Poliittisen” (maaseutuköyhälistön ja radikaalin työväestön) ulossulkeminen ja sivistysprojektin oikeutettuna esittäminen.
- Kansa (erit. maaseudulla, myös työväenliike – viittaaminen tiettyyn väestönosaan) sivistämisen tarpeessa. Vaikutteet muualta kuin kansalta. Tarkoitushakuisuus lähteiden käytössä: legitimoivat esimerkit.
 - Valtio yhdistää kahtiajakautuneen kansan: pettymys ”kansaan”, mutta myös syyllisyys sen ”tilaan”?
 - Kansainväliset esikuvat (”oikea sivistys” asuu Tanskassa?) suomalaisen maaseudun sivistämiseksi. Ei juuri problematisoida suomalaisen maaseudun tarpeita suhteessa tanskalaisiin (ja suomalaisiin!) esikuviiin.
- Tieteellistäminen puolueettoman ja universaalin edistyksen oikeuttajana, oikeiden menetelmien korostaminen: häivytetään poliittisuus.
 - Castrénin vaikutus poliitikkona, työväensivistysliikkeen johtajana, vapaan sivistystyön määrittelijänä, vapaan sivistystyön johtajien ja vaikuttajien opettajana (1928-37).